

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТІҢ НЕГІЗДЕРІН ТИІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ

**Қызылорда қаласы, Болашақ университеті
Жанибекова С.С., Ертайқызы Перизат**

Мектеп оқушыларының тұлғалық қасиеттің тиімді негіздерін қалыптастыру бойынша жұмысты оңтайлы ұйымдастыру және тиімді жүргізу мәселелерінің проблемалық фактісін анықтау үшін біз алдымен зерттелетін мәселелер бойынша қол жетімді ғылыми және әдістемелік әдебиеттерге мақсатты талдау жасадық.

Тиісті психологиялық-педагогикалық құбылыстарды қарастырудың перспективті тәсілдерін негіздейтін және жасөспірімдердің адами қадір-қасиетінің негіздерін қалыптастыру мақсатында оларға білім беру және тәрбиелік әсердегі дидактикалық-әдістемелік құрылымдарды ынталандыратын жұмыстардың анықталған қоры біз оларды шартты түрде бес топқа бөлдік.

Бірінші топ-әдіснамалық сипаттағы шығармалар. Олар ғылыми жалпылаудың өте жоғары деңгейімен және айқын дүниетаныммен сипатталады, және оларда ұсынылған теориялық ұстанымдар біз жүзеге асыратын зерттеулер контекстінде білім беру стратегиясын анықтауға негіз болады.

В.Д. Шадриковтың "білім беру философиясы және білім беру саясаты" монографиясы білім беру-тәрбие жүйелерінің жұмыс істеуінің ұйымдастырушылық-педагогикалық параметрлерін ғылыми түсінудің жоғары деңгейін көрсетеді, оның негізгі идеяларын диссертант жүзеге асырылып жатқан тәжірибелік - эксперименттік жұмыстың теориялық негізіне салған.

Әрине, біз О.С. Анисимовтың "педагогикалық қызмет пен ойлаудың әдіснамалық мәдениеті" монографиясында жазылған және бізге қарасты білім беру-тәрбие процестерінің ғылыми сипаттамасы үшін берік негіз болған теориялық ұстанымдарды айналып өте алмадық.

Екінші топ-жалпы теориялық еңбектер. Олар мектеп психологтары құрған және басқаратын тәлімгерлік әсер етудің әр түрлі аспектілерінің ғылыми сипаттамасын қамтиды. Мысалы, П.Т. де Шарден "адам феномені" кітабында қазіргі заманғы адамды жалпыадамзаттық мәдениеттің жоғары деңгейіне жетуге қабілетті әлеуметтік-тарихи процестің субъектісі ретінде көрсетуге, сондай-ақ оның дамуының келесі кезеңдерінде қоғамның кеңейтілген көбеюі үшін қажетті материалдық және рухани құндылықтарды құруға сәтті әрекет жасайды. Кең фон тіршілік тұлғаны сайлайды сипаттау үшін Н. Н. Моисеев : оның түсіндірмесінде адам әлеуметтік ортадан органикалық түрде бөлінбейді, оған айтарлықтай із қалдырады, оның мінез-құлқы мен өмірінің негізгі тәсілдерінің дамуы мен қалыптасуын делдал етеді. Л. П. Буваның еңбектері (атап айтқанда: 35) сонымен қатар адамның жеке өзін-өзі растауында белсенділік пен қарым-қатынасқа маңызды орын береді.

Мұнда А.Анастезидің "психологиялық тестілеу" (40) Екі томдық еңбегі өте пайдалы, сондықтан біздің зерттеулеріміздің нәтижелерін бекіту, сипаттау және бағалау үшін пайдалы болды. "Педагогикалық жүйелердің жұмысын жетілдіру", онда ол да оң резонанс алды. Жас ұрпақты азаматтық және рухани-адамгершілік жағынан жетілдіру саласына оқыту және тәрбиелеу жөніндегі мамандардың басып кіруінің жоғары өнімділігін атап өте отырып, біз жасөспірім оқушылардың сана-сезімі мен адамдық қадір-қасиетін өзгертуге ұмтылуына байланысты мәселелердің шешілмегендігі туралы өкінішпен айтуға мәжбүрміз. Зерттеу барысында біздің заманымыздың мектеп мұғалімдері жасөспірім жастағы оқушыларға адами қадір-қасиеттің тиімді негіздерін қалыптастыру үшін өнімді тәрбиелік әсерді ұйымдастыруда айтарлықтай қиындықтарға тап болатыны белгілі болды. Бұл, ең

болмағанда, біздің мектеп инновациялық және эксперименттік режимге енген кезде, педагогикалық сана мен ойлауды қайта құруға, мұғалімдер мен тәрбиешілерді қазіргі заманғы білім беру және білім беру технологияларына қайта бағыттауға, бұрын қолданылған дәстүрлі технологияларға қарағанда анағұрлым жетілдірілген.

Қазіргі уақытта бұл жоба балалар мен жасөспірімдерге білім берудің барлық сатыларында оқу-тәрбие процесіне нейролингвистикалық бағдарламалау элементтерін (НЛБ) енгізу бойынша инновациялық - эксперименттік қызметпен қатар іске асырылуда.

Экспериментті ұйымдастыру және жүргізу кезінде біз нейролингвистикалық бағдарламалаудың маңызды мазмұнын қолданбалы психологияның тез дамып келе жатқан бағыты ретінде қарастырамыз, ол өз іс - әрекетінің жоғары өнімділігімен ерекшеленетін адамдардың іс-әрекеттерін сипаттайды-әсіресе дамыған және орынды қолданылатын коммуникативті қабілеттерге байланысты. НЛБ-бұл жұмыс істейтін әлеуметтік жүйелердегі (білім беру, білім беру, медициналық, спорттық, коммерциялық және т.б. құрылымдар) тұлғааралық қарым-қатынасты сезімтал оңтайландыруға және күтілетін нәтижелерде айтарлықтай өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін психотерапиялық тұжырымдама. Біз ғылыми ізденіске қуатты жалпымектептік ұжымның тұтас динамикалық білім беру-тәрбиелеу жүйесі ретінде оңтайлы өмір сүруін қамтамасыз ету қамқорлықтағы балаларды оқыту мен тәрбиелеудің жалпы қабылданған қағидаттарына сәйкес жолға қойылған педагогикалық кеңістік түрінде тұрақты базаның болуын болжайды деген терең сеніммен аттандық.

Қалыптасқан өмірлік-практикалық жағдайларда мектепшілік басқару парадигмасының негізін Жеке көп аспектілі жетілдіру субъектілері ретінде шұғылданушыларға ықпал етуді ұйымдастырудың жүйелі және мотивациялық-құндылық тәсілдері, сондай-ақ оқу-тәрбие процесінің жеке бағдары құрайды. Бұл жерде мектептің өзі әлеуметтік-педагогикалық организм және басқару объектісі, сондай-ақ нейролингвистикалық бағдарламалау саласындағы мұғалімдер мен тәрбиешілердің кәсіби өміршендігі туралы ақпарат өте маңызды.

Зерттеудің екінші кезеңінің бастапқы пунктіне (2020 ж. қараша) мектеп екі ауысымды күндізгі оқу режимінде 240 оқушыға қызмет көрсетті және оқу-тәрбие кешені болды. 18 сыныпта 4 ұлттың балалары оқыды. Осылайша, бір қоғамда мәдениеттер мен менталитеттердің өкілді спектрі болды, бұл күн тәртібіне көпұлтты құрамы бар оқушыларымен ұжымының жұмыс істеуі жағдайында бізге сеніп тапсырылған жас ұрпақты әлеуметтендірудің тиімді жолдары мен ұтымды әдістемелік тәсілдерін анықтау және пайдалану туралы мәселе қойды. Сонымен қатар, тәлімгерлік стратегияның негізгі компоненті-бұл өзіндік адам табынушылық (жаңашыл мұғалімнің ынтымақтастық педагогикасының өкілі термині Е. Н. Ильина) — мектеп оқушыларының қажеттіліктерін, бейімділігі мен қажеттіліктерін барынша есепке алу, демек-жан-жақты өзін-өзі жетілдіру бойынша жеке және ұжымдық іс-әрекетке деген қажеттіліктерінің өсуін ынталандыратын өмір сүру жағдайлары мен тәрбиеленушілерге жағдайын жасау.

Бізге білімге табыну мәртебесінің "көлденең" көрсеткіші осылай көрінеді. Оқушылардың ата - аналарының 21% - ы жоғары, 50% - ы арнайы орта, ал 29% - ы толық және толық емес жалпы орта білімі бар. Мектепте оқитындардың 30% - ы "өте жақсы" және "жақсы" оқиды, 45% - ы орташа үлгерімге ие (осы санаттың жартысынан көбі білім мазмұнын өз мүмкіндіктерінен төмен игереді), ал 25% - ы бағдарламалық материалды игерудің және өмірде талап етілетін практикалық дағдыларды игерудің төмен деңгейінде. НЛБ технологиясын білім беру процесіне енгізу үшін бұл ақпарат айтарлықтай маңызды.

Инновациялық-эксперименттік қызмет кезеңінде (2019 жылдан 2021 жылға дейін) педагогикалық персоналдың осы технологияны игеруінің өсуі әсерлі және үміт береді: мұғалімдер мен тәрбиешілердің кәсіби шеберлік деңгейі ресми аттестаттау қорытындысы бойынша — 37% — дан 85% - ға дейін артты. 2020 ж. "НЛБ мектептің білім беру-тәрбие қызметі контекстінде" курсы бойынша 1 - сатыны дайындауды 75 адам өтті, 2021 ж. 2-саты

бағдарламасын 30 маман бағындырды. Жалпы мектептік шығармашылық зертхананың штаты зерттелетін мәселелер бойынша барлық педагогикалық ұжымның 23% - ын құрады, оның ішінде 94%-ы - НЛБ курсы 1-ші сатыда меңгерген, ал 38% - ы-2-ші сатыда. Осылайша, біз оқушыларды жеке тұлғаға бағытталған оқыту мен тәрбиелеуде НЛБ-ны жоғары нәтижелі қолдану үшін педагогикалық кеңістікті ұйымдастыру бойынша жемісті жұмысқа мұғалім-тәрбиеші кадрларын даярлау жоспарын орындадық.

Біз таңдаған технологияны оқу-тәрбие процесіне тарту тұжырымдамалық кезеңнен өтті және балалар мен жасөспірімдерді дербес өмірге және өнімді еңбекке толыққанды қатысуға дайындауды жетілдіруде пәрменді - практикалық шара ретінде іске асырылуда".

Мұнда мектеп оқушыларымен жұмыс жасауда осы технологияны қолдану кезінде мектептің педагогикалық ұжымы ұстанатын және жүзеге асыратын негізгі теориялық ұстанымдар көрсетілген. Оқушылардың жалпы білім беру дайындығын жетілдірудің оңтайлы нұсқаларын іздеуге тырысып, біз нейролингвистикалық бағдарламалаудың көмегіне жүгіндік, оны мамандар "шеберлік өнері мен ғылымы, әртүрлі қызмет салаларындағы көрнекті адамдардың керемет нәтижелерге қалай қол жеткізгенін зерттеу нәтижесі" деп түсінеді (129: 13). Қолданбалы психологияның қарқынды дамып келе жатқан бағытын жасаушылар Американдық ғалымдар Джозеф О Коннор мен Джон Сеймор "нейролингвистикалық бағдарламалауға кіріспе" кітабының беттерінде көрнекті коммуникаторларға тән коммуникативті дағдыларды жеке және кәсіби тиімділігін арттырғысы келетіндердің бәрі игере алады деп мәлімдейді.

Жақын арада біздің педагогикалық ұжымымыз таңдаған қамқорлықтағылардың санасы мен мінез-құлқына психологиялық әсер ету технологиясы оңтайландыратын әсерге ие болғандықтан, біз монография авторларына жеке адамдардың өздерінің ерекше өмірлік тәжірибелерін қалай құратындығы туралы пікірмен бөлісеміз, бұл "бұл фантастикалық күрделі түсіну мен ұйымдастырудың көптеген тәсілдерінің бірі және соған қарамастан адами ойлар мен коммуникациялардың әдемі жүйесі" (129: 14).

Жалпы білім беру саласындағы НЛБ әдіснамасы өсіп келе жатқан адамның өзін белсенді адам ретінде қабылдау мен түсіну қажеттілігін жүзеге асыруға, жалпыадамзаттық рухани және адамгершілік құндылықтардың талаптарына жауап беретін азамат, еңбекқор және отбасылық адам ретінде өзін мақсатты түрде жетілдіруге бағытталған. Бұл психотерапиялық эффект деңгейін және сәйкесінше оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру үшін тәлім алушыларды аудио, визуалды және кинестетикалық жүйелеріне тәлімгерлік әсердің ситуациялық үйлесімін қолдануды қамтиды.

Нейролингвистикалық бағдарламалауда бұл "практикалық нәрсе", бұл "осы әлемде тиімді ойлау және әрекет ету үшін модельдер, дағдылар мен технологиялар жиынтығы" (129: 14). "Мамандар пайдалы деп санайтын нәрсені және оны өзіңіз сезінгенде не істейтінін табыңыз, кеңес беріңіз. Оның қайда жұмыс істейтінін анықтау және оны жұмыс істегенше өзгерту одан да маңызды" .

Практикалық тұрғыдан алғанда, НЛБ теориясы мен технологиясын игеру барысында біздің тәрбиелік-ықпал ету арсеналымыз кәсіби құнды мәліметтермен толықтырылды:

- НЛБ негізгі идеяларының контексті мен карталары туралы: біз қазіргі шындықтан қалаған күйге қалай ауысамыз; нәтижелер, байланыс, репортажды қалай орнатуға болады және біз әлемді түсінудің ерекше тәсілдерін қалай жасаймыз;
- Біздің сезім мүшелерімізді ішкі ойлау үшін қалай қолданатынымыз туралы; Тіл ойлармен қалай байланысты және басқа адамдар қалай ойлайтынын қалай анықтай аламыз;
- Біздің күйлерімізге деген көзқарас, олар не деп аталады және біз осы ынталандыруды немесе өз қалауымыз бойынша ресурстық күйлерге қол жеткізу үшін қалай қолдана аламыз;
- Себеп-салдарлық байланыстар емес, жүйелер тұрғысынан ойлау туралы;

- Тіл біздің тәжірибемізге қалай шектеулер қояды және осы шекараларды қалай жеңуге болатындығы туралы; мета моделінің заңдылықтары адамның айтқысы келетін нәрсені анықтауға мүмкіндік беретін негізгі мәселелерді құру әдісі ретінде;
- Басқа адамдардың тәжірибелеріне сәйкес келетін және олардың бейсаналық ресурстарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін белгісіз мағынасы бар тілді қалай қолдануға болады (милтон моделі); метафоралар туралы, тәжірибенің мағынасын өзгерту туралы, уақытты субъективті қабылдау туралы;
- НЛБ-ның маңызды үлгілері ретінде қақтығысты, келіссөздерді, құндылықтар мен икемділікті нұсқаулық қолдану туралы;
- НЛБ классикалық әдістері туралы: тербеліс, фобияны шығару, ішкі қақтығыстарды шешу;

Инновациялық-эксперименттік режимдегі білім беру және білім беру қызметі ұжымның оқу, сабақтан тыс және бос уақытын ұйымдастыру және басқару құрылымының айтарлықтай өзгертті. Мектептің педагогикалық кеңістігіне жаңа өмірлік-практикалық жағдайлармен талап етілетін басқару тармағы - ғылыми-әдістемелік кеңес кірді; НЛБ технологиясын проблемалық - зерттеушілік игеру мақсатында жалпы мектептік шығармашылық зертхана құрылды. Бұл өзгерістер тиісті штаттық қызметкерлерді: әдіскерді, ғылыми жетекшіні, инновациялық-ғылыми жұмыс жөніндегі директордың орынбасарын, әдіскер - консультантты, әдіскер-психологты, зертханашы-психологты, қоғамдық-әлеуметтік коммуникативтік қызметті ұйымдастырушыны енгізуге алып келді. НЛБ - ны қолдана отырып жүргізілетін және жүргізілетін операциялардың теориялық және әдіснамалық негіздемесі мұғалімдер мен тәрбиешілердің күш - жігерінің айтарлықтай сәттілігіне әкелді.

Инновациялардан туындаған оқу-тәрбие процесін басқару моделі тұлғааралық қатынастарда жоғары адамгершілікке толы алдын-ала көзқарастың тамырлануына ықпал етті: ұжымның әр мүшесі негізінен өзінің жеке басын тану және екіншісінің жеке басын тану қабілетін дамыды. Демек, мұғалімдердің жеке басының өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейін жоғарылату және олардың кәсіби, іскерлік және шығармашылық және өзін - өзі жетілдіруге деген қажеттілігін күшейту. Өте қуанышты фактілердің бірі ретінде кәсіби және коммуникативті негізде қарым-қатынас мәдениеті деңгейінің жоғарылауы тіркелді.

Балалық және жасөспірім кезіндегі адамдық қадір-қасиеттің мәні бізге әлеуметтік және еңбек процестеріне, анықтамалық топтардың, бастапқы топтардың және жалпы қоғамдардың өміріне қатысқаны үшін жоғары деңгейдегі ұлдар мен қыздардың оң қабылдауы, хабардар болуы және көрінісі ретінде, олардың құқықтары мен жеке бостандықтарын іске асыруға деген ұмтылысының көрсеткіші ретінде көрінеді., сондай-ақ, қоршаған шындық құбылыстарына, жасалған әрекеттер мен әлеуметтік маңызды әрекеттерге өз қатынастарындағы моральдық кемшіліктерге қанағаттанбау. Мектептегі немесе қосымша білім беру мекемесіндегі практикалық психологтың білім беру және тәрбие қызметі әрдайым тікелей немесе жанама түрде оқушылардың адамдық қадір-қасиетіне әсер етеді, өйткені оны педагогикалық тұрғыдан негізделген жүзеге асыру адамның ішкі және ішкі саласына тактикалық шабуыл жасамай мүмкін емес. Балалар мен жасөспірімдердің азаматтық, рухани - адамгершілік, әлеуметтік-еңбек және басқа да жетілу процесінің объективті сәйкессіздігіне байланысты психологиялық қызмет өкілдері тәрбиеленушілерінің мәртебесі мен әл-ауқатын түзету мәселелерін үнемі шешіп отыруы керек.

Мектептің немесе мекеменің психологиялық-педагогикалық консультацияларының дұрыс жұмыс істеуі, мамандардың жүйелі түзету және дамыту қызметін жүзеге асыру, балалармен және жасөспірімдермен кеңес беру олардың ішкі жұмылдыру әлеуетін олар үшін маңызды әлеуметтік ортадағы қатынастарды өзгертуге, басталған істерде және әлеуметтік пайдалы іс-шараларда жетістіктерге жетуге оңтайландыру мәселелерін шешуге бағынады.

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. - М., 1994.

2. Валуев И.И. Народность и патриотизм. - Уфа, 2000.

3. Зарубина Т.И., Колобова Б.А., Колобов М.А. Уважение человеческого достоинства воспитанника в педагогической этике В.А. Сухомлинского / В.А. Сухомлинский и школа наших дней. - М.: МПА, 1999. - С. 37-40.

